

Araştırma Makalesi / Research Article

EL SEMBOLÜNÜN TÜRK SERAMİK SANATINA YANSIMASI

Fulya SAVAŞ¹

Öz

Tarih boyunca zengin kültürel mirasıyla şekillenen Türk seramik sanatı, derin anlamlar taşıyan semboller barındırmaktadır. Bu semboller içerisinde yer alan el sembolü, insanlık tarihinin en eski sembollerinden birisidir. El sembolü sadece şekil olmanın dışında taşıdığı derin anlamlar ile dikkat çekmektedir. El sembolü, görsel veya somut bir unsur olarak çeşitli işlevlere sahiptir. Nazarı def etme; şans, bereket, getirme, doğurganlığı arttırma, şifa verme, kötülük ve tehlikelerden koruma, başlıca işlevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca bu sembol, halk arasında yaygın olarak bilinen "nazar boncuğu" gibi koruyucu unsurlarla birleştirilmiştir. Türk seramik sanatında el imgesi sanatçılar için önemli bir esin kaynağı olmuştur. Özellikle "Fatma Ana'nın Eli" sembolü, Türk seramik sanatında önemli bir yere sahip olup, Türk kültüründe koruma, bereket ve şefkatin sembolü olarak öne çıkmaktadır. Bu makalede, yakın dönem Türk seramik sanatçılarından Zehra Çobanlı, Nurettin Gülaçtı, Tüzüm Kızılcan, Sibel Bucurgat Atasoy, Sara Aji ve Aynur Hesapçı'nın eserleri incelenmiştir. Araştırmada nitel yöntem olarak doküman analizi tekniği kullanılmış, sanatçıların el sembolüne yükledikleri anlamlar biçim, içerik ve teknik bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu sayede el sembolizminin Türk seramik sanatındaki yeri ve işlevi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Sembolizm, El sembolü.

REFLECTION OF THE HAND SYMBOL ON TÜRK CERAMIC ART

Abstract

Türk ceramic art, shaped by its rich cultural heritage throughout history, contains symbols that carry profound meanings. Among these symbols, the hand symbol is one of the oldest in human history. Beyond its mere form, the hand symbol draws attention for its profound meanings. The hand symbol, whether visual or tangible, serves a variety of functions. Among its primary functions are warding off the evil eye, bringing good luck and abundance, enhancing fertility, healing, and protecting against evil and danger. Furthermore, this symbol has been combined with protective elements such as the "evil eye bead," commonly known among the public. The hand image has been a significant source of inspiration for artists in Türk ceramic art. The "Hand of Fatima," in particular, holds a significant place in Türk ceramic art and stands out as a symbol of protection, abundance, and compassion in Türk culture. This article examines the works of recent Türk ceramic artists Zehra Çobanlı, Nurettin Gülaçtı, Tüzüm Kızılcan, Sibel Bucurgat Atasoy, Sara Aji, and Aynur Hesapçı. Document analysis was used as a qualitative method in the research, and the meanings attributed to the hand symbol by the artists were comparatively evaluated in terms of form, content, and technique. This revealed the place and function of hand symbolism in Türk ceramic art.

Keywords: Ceramics, Symbolism, Hand symbol.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, fulya.savas@comu.edu.tr, ORCID:0000-0001-8222-0709.

Başvuru Tarihi (Received): 01.05.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.10.2025

Giriş

Tarih öncesi çağlardan itibaren insanlar, duygu ve düşüncelerini birbirlerine ve gelecek nesillere aktarırken belirli iletişim yöntemlerini kullanmışlardır. Bu iletişim yöntemleri içerisinde yer alan semboller, en yaygın ifade araçlarından birini oluşturmuştur. Semboller, insanların idrak edemeyeceği gerçekleri sade ve basit bir hale dönüştürmede etkin bir rol oynamıştır (Salt, 2006, s. 291). Sembolizm özellikle kapalı toplumlarda, insanoğlunun yaşamın her alanında kendini ifade etmek ve iletişim kurmak için sıklıkla kullandığı gizli, sözsüz bir tür iletişim dili oluşturmuştur. Bu durum bilim insanlarını insan bedeni üzerine çalışmaya yönelterek “beden folkloru” kavramının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Beden folkloru, düşünme, konuşma, hareket etme biçimleri gibi bedensel duruşların simgesel anlamlarını araştıran alandır (Young, 2006, s. 412). Beden folkloru, toplulukların ve bireyin inançlarını, kültürel kimliklerini ve değerlerini ifade etme biçimlerini anlamak için önemli bir alan sunmaktadır. Beden, yalnızca fiziksel bir varlık olmanın ötesinde, kültürel ve sosyal anlamlar barındıran bir ifade aracıdır. Beden folkloru kavramı içerisinde yer alan el, insanoğlunun yaşamını sürdürmesinde en etkili organlardan biri olmasının yanı sıra iletişimi için de en önemli öğelerden biri olmuştur.

El, insan vücudunun en değerli ve çok yönlü unsurlarından biridir. Hem fiziksel hem de sembolik açıdan pek çok işlevi bulunmaktadır. İnsan vücudunda yer alan diğer organlara göre daha fazla kullanılan elin; yapısı, kullanım alanları, yaşamdaki işlevlerinin tanıtımı sembolik anlamlarının anlaşılması açısından önemlidir. El, diğer semboller gibi kültürel birikimin oluşumunda ve kültürün gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir araçtır. Türk-İslam kültürü ve farklı din ve inanışlarda nazar, bereket şans getirme, kötülüklerden koruma, doğurganlık, kabullenme, fal, büyü gibi çoğu ritüel el ile ilgili uygulamaları içermektedir.

Bu araştırmada ele atfedilen anlam ve işlevlerden yola çıkan seramik sanatçılarının iç dünyalarının bir yansıması olan el sembolizmi çerçevesinde oluşturdukları eserlerin tespiti ve yorumlanmasıyla, el sembolünün bu eserler bağlamında gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmak ve seramik sanatına farklı bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamı, el sembolizminden ilham alarak üretim yapan çağdaş seramik sanatçılarına ait eserlerin tespiti ve yorumlanması sınırlandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Seramik sanatçılarının eserlerinde el sembolünü nasıl yorumladıkları; biçim, içerik ve teknik bağlamında incelenmiştir. Çalışmaya Zehra Çobanlı, Nurettin Gülaçtı, Tüzüm Kızılcan, Sibel Bucurgat Atasoy, Sara Aji ve Aynur Hesapçı'nın eserleri dahil edilmiş; sanatçıların el figürüne yükledikleri anlamlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Semboller, tarih boyunca insanlığın soyut kavramları somutlaştırma, duygularını ifade etme ve karmaşık düşünceleri basitleştirerek aktarma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mitolojiden dine, sanattan gündelik yaşama kadar birçok alanda kullanılan semboller, toplumsal belleğin şekillenmesinde ve kültürel kimliğin korunmasında etkin bir rol oynamaktadır. Semboller aracılığıyla aktarılan anlamlar, bireylerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kolektif hafıza içerisinde de yer edinmesini sağlar. Bu bağlamda sembolizm, yalnızca bir anlatım biçimi değil; aynı zamanda kültürel aktarımın ve yorumlamanın temel araçlarından biridir.

Sanat tarihinden antropolojiye kadar pek çok disiplinin ilgisini çeken semboller arasında el figürü, özel bir konuma sahiptir. İnsan bedeninin en işlevsel uzuvlarından biri olan el, hem fiziksel yetkinliği hem de zengin sembolik anlamlarıyla dikkat çeker. Elin sembolik kullanımı, farklı kültürlerde benzer temalar etrafında şekillense de, her toplumda kendine özgü anlam katmanları barındırır. Bu yönüyle el, sembolizmin en güçlü temsil biçimlerinden biri olarak öne çıkmakta; özellikle görsel sanatlarda, inanç sistemlerinde ve ritüel pratiklerde anlamın taşıyıcısı bir form olarak sıkça kullanılmaktadır.

1. Din, İnanç ve Uygulamalarda El Sembolü

İnsanoğlunun tutma, çekme gibi yaşamsal eylemlerinde önemli rol oynayan el, sembolik anlam ve işlevleri ile tarih öncesi dönemlerden itibaren toplumların din, inanış ve uygulamalarında yer almıştır. İnanışlarda ve uygulamalarda yer alan el sembolizminin kökeni, tarih öncesi çağlara dayanmaktadır (Aydoğan, 2019, s. 56).

Geçmiş kültürlerin oluşturduğu her bir yaratım — ister doğrudan inanca dayalı olsun, ister bu inançlar çevresinde şekillenmiş kült pratiklerinden doğmuş olsun — yalnızca kendi çağının sınırlarında kalmamış, insanlık hafızasında köklenerek zamanın akışına direnmiştir. Bu yaratımlar, zihinsel dünyaların derinliklerinde taşıdıkları anlamlarla yalnızca eski toplumları değil, onları izleyen nesilleri de etkilemiş, her dönemde sanatın diliyle yeniden doğarak görünürlüğünü sürdürmüştür.

İnsanoğlu, geçmişten miras aldığı bu imgeleri ve simgeleri, kendi döneminin estetik ve düşünsel süzgecinden geçirerek tekrar yorumlamış; böylece eskiyle yeniye birbirine bağlayan güçlü bir anlatı zinciri kurmuştur. Sanat, bu zincirin her bir halkasında, arkaik ritüellerin, mitlerin ve kutsal anlatıların günümüzde dahi titreşen yankılarını taşır. Özünde bu yaratımlar, insanın evrenle, doğayla ve kendi varoluşuyla kurduğu derin bağın somut ifadeleridir. Dolayısıyla her çağda, değişen biçimlere rağmen aynı kökten beslenerek insan deneyiminin ortak belleğinde yaşamaya devam ederler. Bunun çarpıcı bir örneği, el sembolüdür. Eski Mezopotamya'dan Orta Asya bozkırlarına, Anadolu'nun kadim kültürlerinden Akdeniz halklarına kadar farklı coğrafyalarda el, koruyucu bir işaret, kutsal bir güç, bereketin ve hayatın simgesi olarak kullanılmıştır. Zamanla bu figür, sanat eserlerinde, mimaride ve gündelik nesnelerde farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür; kimi zaman kötülükleri savuşturmak için bir tılsım, kimi zaman da insanın yaratıcı kudretinin bir ifadesi olarak yeniden hayat bulmuştur. Bugün bile el motifi, çağdaş sanatın içinde geçmişten gelen anlam yüküyle yeniden yorumlanmakta, böylece kadim hafıza ile günümüz estetiği arasında köprü kurmaktadır (Kar, 2022, s. 20).

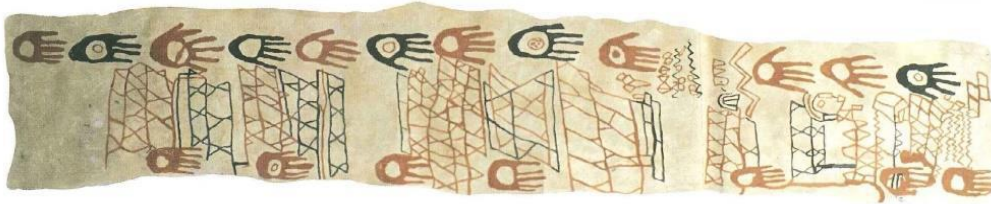
Görsel bir unsur olan el izleri, Paleolitik ve Neolitik Çağlar'da kaya ve mağaralarda, ilerleyen dönemlerde koruma, şifa ve bereket amacıyla mühürler ve muskalarda günümüzde ise Anadolu köy mimarisi, halk dokumaları, nazarlıklar gibi çeşitli taşınabilir ve taşınamaz halk sanatı uygulamalarında yer almaktadır. Tarih öncesi dönemlere ait ilk el izleri buluntuları, Paleolitik Dönem olarak bilinen Eski veya Yontma Taş Devri'ne aittir. Bu dönemde topluluklar, barınmak için kaya altı sığınakları ve mağaraları kullanmışlardır. Paleolitik Çağ'ın son dönemi olarak bilinen Üst Paleolitik Çağ'a ait mağara duvarlarında av hayvanları ve el izleri resmedilmiştir. El izleri ve şablonları Afrika, Arjantin, Avustralya, Borneo, Güney Fransa, Kuzey İspanya'daki mağarada duvarlarında görülmektedir. Üst Paleolitik Dönem mağaralarında tek ya da gruplar halinde tasvir edilmiş siyah ve kırmızı renkte el izleri bulunmaktadır (Gimbutas, 2006, s. 305). Kırmızı ve siyah renklerle tasvir edilen eller, belirli sembolik anlamlar taşımaktadır. Örneğin, kırmızı rengin büyüsel amaçlar için kullanıldığına dair inançlar bulunmaktadır. Tarih öncesi döneme ait kadın heykellerinde kırmızı renk, bereket ve doğurganlığın sembolü olarak işlev görülmüştür (Ateş, 2014, s. 101-105).

El izleri mağara duvarlarına kazıma, oyma, boyama, gibi teknikler kullanılarak resmedilmiştir. Boyama yönteminin uygulanmasında el boyaya batırılarak ya da duvara yerleştirilen elin üzerine ağızdan kullanılan bir kemik boru aracılığıyla boya püskürtülerek bu işlem gerçekleştirilmiştir (Resim 1). Eller, kuvvet-kudret, sahip olma, kötülüklerden korunma, elde etme isteklerini ifade etmektedir (Aldoğan, 1998, s. 83).

Resim 1: *El negatifi örneği, Chauvet Mağarası, Fransa*

Kaynak: http://www.bradshawfoundation.com/chauvet/gallery/hand_mammoth.jpg

Neolitik yerleşim yerlerinde tek ya da gruplar halinde oluşturulan el izlerinin çoğu aynı boyutta olmakla birlikte, sağ el ile tek bir kişi tarafından yapıldığı saptanmıştır (Hodder, 2011). Sağ elin genellikle güç, temizlik, kutsallık, ilişkisini içerdiğini ortaya koyan pek çok inanış bulunmaktadır. Cirlot, 1971, s. 138). Neolitik bir yerleşim olan Çatalhöyük' e ait bir panoda, panonun üst bölümünde kırmızı ve siyah renk eller, alt kısımlarında ise kırmızı renk eller bulunmaktadır (Resim 2). Altta ve üstte bulunan kırmızı eller petek biçiminde birleştirilmiştir. Kırmızı renk yaşam rengini, canlılığı, siyah renk ise; bolluk ve bereketi simgelemektedir (Gimbutas, 2006, s. 306).

Resim 2: *Çatalhöyük'e ait bir pano*

Kaynak: James Mellaart, Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent, s. 66.

El simbolizminin antik çağda kullanımına diğer bir önemli örnek de kil mühürlerdir. Kaya ve mağara duvarları dışında el sembolü Anadolu'ya ait en eski eser grubunu oluşturan kil mühürler üzerinde de yer almaktadır. Bu mühürlerin üzerinde günümüzdeki nazarlıklara benzer bir şekilde göz benzeri oval veya yuvarlak şekiller yer almaktadır (Resim 3).

Resim 3: *El biçiminde oluşturulan kil mühürler, Çatalhöyük*

Kaynak: http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/Catalhoyuk_2017_Arsiv_Raporu.pdf

Muska veya nazarlık, ilk çağlardan itibaren kötü güçlerden korunma amaçlı beden takısı olarak kullanılmaktadır. Modern insanın psikolojik gereksinimlerini de karşılayan bu uygulama Anadolu’da halen yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Modern insanın psikolojik gereksinimlerini de karşılayan bu uygulama, Anadolu’da halen yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle, bu tür nesnelerin bireylerin ruhsal durumlarını iyileştirdiğine dair inanç, toplumsal bir destek mekanizması işlevi görmektedir. Anadolu’da muskaların ve nazarlıkların çeşitli formları bulunmaktadır. Bu formlar genellikle göz, el veya farklı sembollerle süslenmiştir. Bu semboller, kötü enerjilerden korunma amacı taşıırken aynı zamanda kişinin kendine olan güvenini artırma işlevi de görmektedir. Ayrıca, bu uygulamalar, aile bağlarını güçlendirmek ve toplumsal dayanışmayı artırmak adına da önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel el sanatlarıyla üretilen bu nesneler, estetik ve manevi değer taşımaktadır (Özdemir, Ç. S, 2014, s. 22).

Elin sembolik işlev ve anlamlarının en çok görüldüğü alanın dinsel-büyüsel inanış ve uygulamalar olduğu göze çarpmaktadır. Farklı din ve inanışlarda kutsal el sembollerinin üzerinde ya da yanında balık, Mühr-ü Süleyman, göz gibi semboller yer almaktadır. İnsanoğlunun inanç ve günlük yaşamında önemli yer edinen el ve göz uzvunun sembolik birlikteliği ile büyüsel, kozmik, güçlerin başka insan veya varlıklara iletilebileceğine inanılmaktadır (Garry & Shamy, 2005, s. 139). Türkiye, Kuzey Afrika, Yunanistan, Hindistan ve Orta Doğu’da nazarlıklarda el figürünün içerisinde göz şekli yer almaktadır. Özellikle bu iki figür birlikteliği Türk ve İslam sanatında yoğun olarak kullanılmaktadır. İslam inanışına göre, insanın Tanrı’ya, Tanrı’nın da insanı gördüğü göz kalp gözüdür. Göz ile el tanrının gözünü ve elini simgelemektedir (Uçar, 2014, s. 29). Bu bağlamda Türk kültüründe el, Fatma Ana’nın kutsal koruyuculuğunu, bereketi, şifayı, uğuru, becerikliliği simgelemektedir (Kumartaşhoğlu, 2015, s. 106). Şifa ve bereketle ilgili uygulamaların yanı sıra, doğum öncesi süreçte ebelerin doğumun kolaylaşması amacıyla “El benim değil, Fadime Ana’nın eli” ifadesini kullandıkları gözlemlenmektedir (Üçer, 1981, s. 149).

Türk kültüründe el ile ilgili önemli bir uygulama da çeşitli günlerde yakılan kınadır. Nevruz, hıdrellez, düğün, doğum, ölüm gibi törenlerde kadınların elinin içine ya da parmaklarına kına yakılmaktadır. Elin içine yakılan kınanın uzun ömür verdiğine, bereket, şans, kötülüklerden ve nazardan koruduğuna inanılmaktadır (Korkmaz, 2010, s. 674).

Türk-İslâm kültüründe nazardan koruma, şifa, uğur ve bereket verme işlevleriyle Pençe-i âl-i abâ, Fatma Ana eli adları ile kullanılan el sembollerinden başka aynı işlevleri ile yerine getiren pek çok örnek el sembolü bulunmaktadır. Mezar taşları, tarihî kapı tokmakları, halı ve kilimler ile dinsel ve büyüsel takılar gibi kutsal el simgeleri, önemli maddî kültür unsurları arasında bulunmaktadır (Aldoğan, 1998, s. 85-87). Antik dönemde büyüsel amaçlarla kullanılan el biçimindeki kolye, küpe ve yüzükler, günümüzde bu işlevlerinden uzaklaşarak, süs eşyası olarak tercih edilmekte ve ticari amaçlarla mağaza ve kuyumcularda satışa sunulmaktadır.

2. El Sembolünden Esinlenerek Seramik Üretimi Yapan Sanatçılar

Semboller, toplumların sosyal ve kültürel yapısını belirleyen önemli iletişim araçlarından biridir. İnsanoğlunun semboller ile kendini ifade etme çabası, kültürlerin oluşumunda etkili rol oynamıştır. Duygu ve düşüncelerin nesilden nesile aktarılmasında köprü görevi gören ve aynı zamanda yaşamın tüm alanında yer alan semboller, içerik ve biçim yönünden geçmişte olduğu gibi günümüzde de sanat ürünlerine estetik bir boyut kazandırmaktadır. Semboller içerisinde yer alan el, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar insanoğlunun sözlü ve sözsüz iletişimde ve kendini ifade etme çabasında önemli rol oynamıştır. Bireyin duygu ve düşüncelerinin aktarmada elin görsel olarak rolü önemlidir. Sanat eserleri, yalnızca estetik bir nesne değil, aynı zamanda bir belleğin taşıyıcısı, zamanın kendine özgü bir düğüm noktasıdır. Sanat sözcüğünden hatırlama ve unutmaya kavramlarına uzanan kadim bir yol belirir; bu yolun gizli mimarı ise zamandır. Zaman,

sanat eserinin hem temsil ettiği hem de bedenlendiği asli unsur olur. Böylece sanat eseri, bir momentin kendisi hâline gelir; hem geçmişin yankısını hem de geleceğin vaadini içinde taşır.

Tarih boyunca zaman, düz bir çizgi gibi algılanmış; klasik anlamda geçmiş, şimdi ve gelecek olarak bölümlenmiştir. Bu çizgisel tahayyül, tarih biliminin yükselişiyle birlikte daha da köklenmiştir. Ancak günümüzde bu anlayış kırılmış; zamanın döngüsel, ritmik ve tekrar eden bir yapı olduğu kavrayışı öne çıkmıştır. Bu dönüşüm, tarihsel kaydın soğuk nesnelliği yerine, belleğin sıcak ve canlı alanına kapı aralamıştır. Bellek, artık yalnızca zihinsel bir yeti değil, aynı zamanda imgelerin, simgelerin ve sembollerin taşıyıcısı hâline gelmiştir. Semboller, geçmişi yalnızca yansıtmaz; onu bugünde yeniden kurar, geleceğe aktarır. Her sembol, zamansal bir titreşim gibi, hatırlananla unutilan arasında bir köprü olur. Bu nedenle, sanat eseri ve onu kuşatan semboller, artık yalnızca estetik bir beğenin değil, kolektif hafızanın, kültürel kimliğin ve zamana karşı direnişin taşıyıcılarıdır. Sanat, bu anlamda hem bir anıttır, hem bir yankı, hem de zamana düşülmüş yaşayan bir kayıttır (Kar, 2022, s. 185-194).

Sanat, zamanın ruhunu taşıyan bir hafıza alanıdır; seramik ise bu hafızanın en eski ve en canlı mekânlarından biridir. Seramik yüzeylerinde karşımıza çıkan el motifi, yalnızca bir süsleme değil, aynı zamanda yaratıcı kudretin, koruyucu enerjinin ve kültürel belleğin sembolüdür. Türk kültüründe el, insan ile kutsal arasındaki bağı temsil eder; yaratılışı, bereketi ve korumayı simgeler.

Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan kadim Türk inançlarında el, "ak el" kavramı üzerinden, kutsal bir müdahalenin, bir koruma nişanesinin işareti olmuştur. Dede Korkut hikâyelerinde, destanlarda ve halk sanatlarında el, sıklıkla kutsamanın ve güç aktarımının bir simgesi olarak yer alır. Bir bey, bir ozan ya da bir büyücü, "el vererek" bilgiyi, kudreti ve bereketi aktarır. Bu kültürel katman, seramik sanatında da somut biçimde görünür hâle gelir.

Seramik üzerinde işlenen el motifleri, bazen doğrudan bir avuç iziyle, bazen stilize bir el figürüyle kendini gösterir. Anadolu'da özellikle Orta Çağ seramiklerinde ve halk çömlekçiliğinde rastlanan bu motifler, kimi zaman nazara karşı bir tılsım, kimi zaman doğurganlığı ve bereketi çağıran bir işaret olarak kullanılmıştır. Özellikle "eli belinde" kavramıyla ilişkilendirilen motifler, yapıldığı eserin koruyucu ve uğur getiren bir anlam kazanmasını sağlamıştır. Geleneksel Türk seramik sanatında el motifi, kimi zaman yalın, kimi zaman ise zengin bezemelerle desteklenmiş karmaşık desenler içinde görülür. Fakat her biçimde, elin varlığı, esere hem kişisel hem de kolektif bir hafıza yükler.

El motifi, seramik sanatında sadece bir dekoratif unsur değil; yaratımın kutsiyeti, koruyucu güç ve kültürel sürekliliğin zamansız bir sembolüdür. Toprağın ruhuna dokunan el, binlerce yıl sonra bile, belleğin sessiz dilinde konuşmaya devam eder. Aşağıda elin sembolik anlamları ile bakış olgusunu seramik eserlerine yansıtan Türk seramik sanatçıları değerlendirilmiştir.

2.1. Zehra Çobanlı

Türkiye'nin çağdaş seramik sanatında özgün üslubuyla dikkat çeken isimlerinden biri olan Prof. Zehra Çobanlı, geleneksel kültürel öğeleri çağdaş formlarla birleştiren üretimleriyle sanat dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Hollanda, İtalya, Almanya, Finlandiya, Amerika, Japonya, Avustralya, Polonya, Kore, Çin, Yeni Zelanda ve Meksika gibi ülkelerin müze ve seramik cam merkezlerinde eserleri sergilenen sanatçı, enstalasyon çalışmalarıyla kavramsal mesajlar iletmektedir. Sanatçının 2006 yılında ürettiği ellerden oluşan, kadınların iş, aile ve sosyal yaşantısında sorumluluklarını anlatan enstalasyon düzenlemesi ilgi çekicidir;

Atatürk'ün *"Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım, Açılınlar, onların beyinlerini ciddî ilim ve fen ile süsleyelim. İffet, fenni sağlıklı şekilde izah edelim"* sözlerinden etkilenen sanatçı, ellerden oluşan seramik enstalasyon düzenlemesini, Eskişehir'de akademisyen ve fakülteye davet ettiği başarılı iş kadınlarının el kalıplarını alarak oluşturmuştur. 3.5 metre uzunluğunda büyük bir masada porselen tabakların üzerine kalıbı alınmış beyaz seramik eller

yerleştirilmiştir (Çobanlı, 2022). Sanatçının seramiklerinde sorgulanan kavramlar ellerdir. Eller üzerinde kadınların akademisyenlik ya da iş hayatındaki rollerinin dışında evdeki rollerini anlatan küçük notlar yer almaktadır. Sanatçı çalışmalarında, toplumun; kadının evdeki sorumlulukları, iş gücü, annelik ve eş durumu beklentilerine dikkat çekmektedir (Resim 4).

Resim 4: Zehra Çobanlı, *White light diet, stoneware, 2006*

Kaynak: Zehra Çobanlı, sanatçının arşivinden

Eser, estetik bir ifade biçimi olmanın yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların çok yönlü rollerinin sorgulanması açısından da derin bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, sanatçının çalışmaları, kadınların bireysel ve toplumsal kimliklerini yeniden tanımlama çabasını ortaya koymaktadır.

Sanatçının geç dönem çalışmalarında, porselen tabakların ortasında yer alan el dekorlu seramik eserleri, kadınlara yönelik şiddet konusunu ele aldığı görülmektedir. Bu eserler, Anadolu kadınının eşi, ailesi, çevresi ve çocuklarıyla olan ilişkilerindeki mesafeleri ve sorunları sorgulayan bir bakış açısı sunar. Tabak dekorlarında genellikle mavi renk kullanılmıştır. Sanatçı için bu renk, huzur ve barışın simgesidir (Resim 5).

Resim 5: Zehra Çobanlı, *Merhamet ve Sasır, porselen, çap:26 cm, 2022*

Kaynak: Zehra Çobanlı, sanatçının arşivinden

Sanatçı el sembolünü kullandığı diğer bir çalışmasında, beyaz çukur bir tabak üzerine kalıbı alınmış avucu açık bir biçimde bir el yerleştirmiştir. Avuç içerisinde ise, mavi astarlı bir çanak ve

çanağın içerisinde küçük mavi renkli bir göz figürü yer almaktadır (Resim 6). Sanatçı bu eserinde göz azizesi olarak bilinen Santa Lucia'ya bir gönderme yapmaktadır. Rivayete göre Lucia'nın parlak mavi renkli gözlerine aşık olan bir putperest Lucia ile evlenmek istemiştir. Evlenmek istemeyen Lucia bu duruma tepki olarak, masmavi gözlerini çıkarıp, kendi elleriyle bir tabağa koyarak ona vermiştir. Bu özgürlükçü protesto sonrası Lucia'nın gözleri mucize gerçekleşerek yeniden oluşmuştur. Santa Lucia, gözleri tedavi eden, "Göz Azizesi" diye de bilinmektedir. Sanatçı, Santa Lucia'nın güzel gözleri ve yaşam felsefesini içinde barındıran kavramsal seramiklerinde ayrıca kem göz ve nazardan uzaklaştıran göz boncuğu ve şifa dağıtan el içinde göz temalarını da vurgulamıştır.

Resim 6: Zehra Çobanlı, *Santa Lucia'nın gözü*, çap: 39 x h:14 cm, .stoneware, 2014

Kaynak: Zehra Çobanlı, sanatçının arşivinden

Ayrıca, Sanatçının eserleri arasında, 'Fatma Ana'nın kutsal koruyuculuğunu, bereketini, şifasını, uğurunu ve becerikliliğini sembolize eden bir çalışma öne çıkmaktadır. Bu eser, mavi astarlı bir zemin üzerine işlenmiş ve lacivert sır ile dekore edilmiş küfi yazıyla "Fatma Ananın Eli" ifadesini taşımaktadır. Bu eser, estetik hem de kültürel bir derinlik sunarak, Fatma Ana figürünün Anadolu toplumundaki yerini ve önemini vurgulamaktadır. Mavi zemin, huzuru ve manevi bir alanı simgelerken, lacivert sır ise esere derinlik ve zenginlik katmaktadır. Küfi yazı, geleneksel İslam sanatında sıkça kullanılan bir yazı stili olup, bu eserle birlikte tarihsel ve kültürel bağlamı güçlendirmektedir (Resim 7).

Resim 7: Zehra Çobanlı, *Hiz. Fatma Ana'nın Eli*

Kaynak: Sevim, 2014, s. 1848

2.2.Nurettin Gülaçtı

Akademisyen seramik sanatçısı Nurettin Gülaçtı, seramik el eserinde, kendi yaşamındaki tek başlılığı ve hayat mücadelesindeki yalnızlığına gönderme yapmaktadır. Sanatçı üniversite öğrenciliği sürecinde devlet memurluğu yapmış ve üniversiteyi okumak için büyük mücadele vermiştir. Bu mücadele süreci sanatçının “El” adlı eserinde el sembolizminin güç, kudret, emek ve inanç olguları üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur (Resim 8). El, insanın yaratıcılığını, emeğini ve iradesini simgelerken, aynı zamanda dayanıklılık ve direncin de bir ifadesidir. Bu bağlamda, "El" eseri, bireyin kendi gücünü bulma, inanç ve azimle zorlukların üstesinden gelme arzusunu yansıtan güçlü bir anlatı sunmaktadır. Sanatçı ürettiği eseri şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Ben yaşantımda bir yerlere gelebilmek için çok çabaladım, çok çalıştım. Bir anlamda tırnaklarımla kazıyarak, parmaklarımı kanatarak hayatın içinde yer aldım. Bir gün atölyede çalışırken elimin parmaklarımın halini görünce o elin gücünü göstermek amacıyla kalıbını almak ve onu ölümsüzleştirmek istedim yani bir bakıma el emeği göz nuru denilen bir çaba. Eller, insan yaşamında kişinin kendisini ifade etmesinde, ekmeğini kazanmasında ve aczini dile getirmede dua aracı olarak avcunu göklere açtığı ve kendisini yaratandan dilediği araçtır. El formunda kırakle sır kullandım. Çünkü ellerin yaşam içerisindeki kıymeti ve yıpranmışlığını dile getirmektir ” (N. Gülaçtı, kişisel iletişim, 20 Ağustos 2024).

Resim 8: Nurettin Gülaçtı, "El"

Kaynak: Nurettin Gülaçtı, sanatçının arşivinden

2.3. Tüzüm Kızılcın

Seramik Sanatçısı Tüzüm Kızılcın, 2010 yılında Eskişehir Tepebaşı Belediyenin düzenlediği Pişmiş Toprak Sempozyumu için estetik ve kültürel değer taşıyan “Fatima’nın Eli” adlı seramik heykelini üretmiştir. Sempozyumu düzenleyen belediyeye şükranlarını sunmak adına tasarladığı seramik heykel belediye binasının önünde sergilemiştir. Sanatçı, binayı nazardan kem gözlerden korumak adına oluşturduğu seramik heykelinde çanak ve ‘Fatma Ana’nın Eli’ formunu simgesel olarak kullanmıştır (Resim 9). Sanatçı klasik nazar algısını vurgulamak için çanak formuna, camdan yapılmış göz boncuğu yerleştirmiştir. Cam koymasının nedeni nazar değdiğinde camın kırılarak, nazarın uçup gitmesi, kötülüklerden korunmak ve kötü güçleri uzaklaştırmaktır (Sevim, 2019, s. 1847). Eserindeki göz figürü, genel temasıyla birleştğinde koruyucu bir sembol olmasının yanında kültürel bir miras niteliği taşımaktadır.

Resim 9: *Tüzüm Kızılcan, Fatima'nın Eli, 2010*

Kaynak: <https://pismistoprak.tepebasi.bel.tr/en/sanaticilardetay.asp?id1=41>

2.4. Sibel Bucurgat Atasoy

Geleneksel bilginin gelecek nesillere aktarılmasında araç olarak kabul edilen usta-çırak ilişkisi, sanatın devamlılığının ve yaşatılmasını için önemlidir. Sanatçı Sibel Bucurgat Atasoy, “geçmişe saygı geleceğe armağan” sloganı adı altında katıldığı “Mavi Beyaz Sergisi”nde geleneksel bilginin gelecek kuşaklara aktarımını porselen çamurundan ürettiği el formu eseri ile vurgulamıştır (Resim 10). Sanatın temel işlevleriyle gelecek nesillere aktarılması ve yaşaması için usta-çırak ilişkisinin sürdürülmesi gerekmektedir. Bir usta beceri, hayattaki duruşunu, kültürün, bilgi birikimin kil aracılığı ile çırağına aktarmaktadır. Çırağı ise o bilgiyi kendi görüşü ve edindiği tecrübesiyle cesaretle sanata dönüştürmektedir (Atasoy, 2024). Sanatın temel işlevlerinin gelecek nesillere aktarılmasında usta-çırak ilişkisinin sürdürülmesi son derece önemlidir. Usta, edindiği becerileri, yaşam görüşünü, kültürel bilgi birikimini kil malzemesi üzerinden çırağına aktarmaktadır; çırak ise bu bilgiyi kendi bakış açısı ve tecrübeleriyle birleştirerek sanatsal bir forma dönüştürmektedir. Sanatçı Sibel Bucurgat Atasoy, bu düşünceden yola çıkarak Anadolu Medeniyetler Müzesinde kaide üzerinde sergilenen eserinde seramiğin ustadan çırağa olan serüvenini el formu ve küçük seramik testi objeleri ile anlatılmaktadır.

Resim 10: *Sibel Bucurgat Atasoy, Ustadan Çırağa*

Kaynak: <https://www.instagram.com/p/Cuo4jMTosm2/>

2.5. Sara Aji

Seramik Derneği ve Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği üyesi olan sanatçı Sara Aji, Eczacıbaşı ve Vitra seramik atölyelerinde gerçekleştirdiği seramik çalışmalarını 2004 yılında “Tılsımlar” adlı

kişisel sergisinde gösterime sunmuştur. Seramik eserlerini oluştururken sembolünden etkilenen sanatçı, tılsımların insanlara uğur getirdiği ve kötülüklerden koruduğu inancını eserinde “Fatma Ananın Eli” formuyla vurgulamıştır (Resim 11). Hz. Muhammed’in kızı Fatma, helva pişirdiği sırada, eşi Hz. Ali’yi görür ve şaşkınlıkla helvanın içine elini daldırarak helvayı karıştırmaya başlar. Hz. Ali, durumu anlayarak Fatma’nın elini tencereden çıkarır. Bu el, sahiplerine sabır, sadakat ve şans getirdiğine inanılan bir tılsıma dönüşmektedir (Moris, 2004). Farklı inanç sistemlerinde tılsımların ortak bir dil oluşturması sanatçıyı etkilemiş ve bu bağlamda Fatma Ananın Eli onun için önemli bir örnek olmuştur.

Resim 11: *Sara Aji Tılsımlar, 20X20 cm, 2024*

Kaynak: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/296822.asp>

2.6. Aynur Hesapçı

Çini sanatçısı Aynur Hesapçı, eserlerinde geleneksel çizgi ile soyut ifadeleri birlikte kullanmaktadır. Sanatçı, el sembolünü kullandığı eserlerinde ellerin kutsallığına ve özellikle kadın ellerinde zarafetine vurgu yapmaktadır. Sanatçı el dekorlu eserini şu sözleri ile ifade etmektedir:

“Kadınlar kına geceleri başta olmak üzere ellerini kınalarlar. Özellikle son yıllarda Hint kinasının genç kızlar ve kadınlar arasında güzellik aracılığı olarak da kullanılmaktadır. Elleri çini motifleriyle dekore ederek, kadının her zaman kendi süsünden geri kalmadığını ifade etmeye çalıştım. Avuç içindeki kâse ise farklı anlamlar içermektedir. Birincisi, içine mum konularak kadın elinin dokunduğu her yeri aydınlattığını vurgulamak, ikincisi kadının anne yönü ile ailesine, gelen misafirlerine sunduğu yemek ikramları ve gönül zenginliğini anlatmaya çalıştım” (A.Hesapçı, kişisel iletişim, 20 Ağustos 2024).

Resim 12: *Aynur Hesapçı, el isimli çalışması, 2014*

Kaynak: Aynur Hesapçı, sanatçının arşivinden

3.Sonuç

İnsanlık tarihimin en eski sembollerinden biri olan el, mağara duvarlarından başlayarak, birçok sanatsal uygulamaya esin kaynağı olmuştur. Günümüz modern seramik sanatı da bu uygulamaların içerisinde yer almaktadır. Bu çalışma, el sembolizmi üzerine çalışan günümüz Türk sanatçılarının eserlerini tanıtarak, kültürel mirasımıza katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Zehra Çobanlı, Nurettin Gülaçtı, Tüzüm Kızılcın, Sara Ajı, Sibel Bucurgat Atasoy ve Aynur Hesapçı'nın seramik eserleri incelenmiştir. Çalışma bulguları, el sembolizmine çalışmalarında en fazla yer veren sanatçının Zehra Çobanlı olduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre, el sembolizmini en yoğun kullanan sanatçı Zehra Çobanlı'dır. Çobanlı, kadınların toplumsal statüsünü ve toplumun kadın üzerindeki beklentilerini işlerken, Batı ve Anadolu inanç sistemlerini bir araya getirerek "el içinde göz" motifiyle nazarı sembolize etmektedir. "Fatma Ana'nın Eli" teması seramik sanatçıların eserlerine ilham kaynağı olan temalardan birisidir. "Fatma Ana'nın Eli" sembolü, Türk seramik sanatında önemli bir yere sahip olup, Türk kültüründe koruma, bereket ve şefkatin sembolü olarak önemli bir yer tutmaktadır. Tüzüm Kızılcın'ın "Fatma Ana'nın Eli" eseri, 2010 yılında Eskişehir Belediyesi'nin düzenlediği Pişmiş Toprak Sempozyumu'nda sergilenmiş; sanatçı bu sembolü bireysel bir anlatı aracına dönüştürmüştür. Tüzüm Kızılcın ve Sara Ajı, Hz. Fatma Ana'nın elinden etkilenerek ürettiği eserlerinde nazar ritüelinden ve nazar sembolünden, esinlenmişlerdir. Sanatçıların eserleri elin dini sembolizminin dışında estetik ve kültürel derinlik de taşımaktadır. Nurettin Gülaçtı ve Sibel Bucurgat Atasoy ise, bu konudaki tek çalışmalarında elin günlük hayatta kullanımı, emek boyutu ve işlevselliğine vurgu yapmaktadırlar. Büyük eller, genellikle koruma, güç ve bereket simgesi olarak kullanılan bir semboldür. Nurettin Gülaçtı'nın krakle sırlı büyük elleri, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kişinin yaşam karmaşıklığı, dayanıklılığı gibi derin anlamlar taşımaktadır. Aynur Hesapçı'nın çini motiflerinden esinlenerek dekore ettiği el formu eserinde, kadın elinin zarafetine ve kutsallığına vurgu yapmaktadır. Sanatçı el figürlü çalışmalarında kadınların toplumsal ve kültürel rollerini yüceltirken, aynı zamanda geleneksel sanatın modern yorumlarını da sergilemektedir. İnsan yaşamında ve kültürlerinde derin bir öneme sahip elin, sanatçının kendini ifade etme aracı olarak kullanılması, eserlerde farklı anlamların yüklenmesine olanak tanımaktadır. El sembolü, sanatçıların eserlerinde sadece bir nesne değil, aynı zamanda bir duygunun, bir düşüncenin veya bir inancın temsilcisi haline dönüşmüştür. Türk toplumunun değerleri ve inançları, bireylerin ve toplumun kimliğini oluşturan temel unsurlardır. Sanatçılar, Türk toplumunun değerlerini ve inançlarını kavramak adına el sembolüne eserlerinde daha geniş yer vererek, inançların anlaşılması ve kültürel bütünlüğün korunmasında önemli rol oynamaktadırlar. Çalışmanın genel bulguları, el figürünün sanatçıları için yalnızca görsel bir form değil; aynı zamanda güçlü bir kültürel, sembolik ve düşünsel araç olduğunu ortaya koymuştur. Elin; koruma, bereket, güç, emek ve kadınlık gibi temalarla ilişkilendirilerek işlendiği görülmektedir. Bu durum, modern Türk seramik sanatçılarının geleneksel sembolleri çağdaş anlamlarla yeniden şekillendirdiğini, böylece hem bireysel ifade

alanı yarattığını hem de kültürel sürekliliğe katkı sunduğunu göstermektedir. Bu çıkarımlar, gelecekte el sembolizminin sanatın farklı alanlarında nasıl yorumlandığına dair daha derinlikli, disiplinlerarası ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Aldoğan, A. (1998). Anadolu kültüründe sanatlarında sembolik el motifi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 45-60.
- Atasoy, S. B.(2024, Nisan 28). *Sanat eserinin açıklaması* [Instagram gönderisi]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/Cuo4jMTosm2/>
- Ateş, M. (2014). *Mitolojiler ve semboller: Ana tanrıça ve doğurganlık* (4. bs.). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Aydoğan, H. A. (2019). *Türk halk inanış ve uygulamalarında el sembolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cirlot, J. E. (1971). *A dictionary of symbols* (2nd ed.; Orj. *Diccionario de símbolos tradicionales*). New York: Philosophical Library.
- Garry, J. & Shamy, H. (2005). *Archetypes and motifs in folklore and literature: A handbook*. New York: Routledge.
- Gimbutas, M. (2006). *The language of the goddess*. New York: Thames & Hudson.
- Hodder, I. (2011). *Çatalhöyük araştırma projesi 2011 sezonu kazı raporu: Çatalhöyük'te yeni bir duvar resmi bulundu*. Erişim adresi: <https://www.catalhoyuk.com>
- Kar, M. (2022a). Din-sanat ilişkisi bağlamında eski Türklerde kült-sanat etkileşimi. *KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi*, 2(1), 9-22.
- Kar, M. (2022b). Bellek kavramının anıt heykeller üzerinden değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(132), 185-194.
- Korkmaz, E. (2010). *Simgeler sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Moris, D (2004, Kasım 19). Sara Aji'nin 'Tılsımlar'ı Almelek'te. Erişim adresi: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/296822.asp>
- Özdemir, Ç. S. (2014). *Resim sanatında el imgesinin farklı anlam ve ifade biçimleri* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü]. Erişim adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/328282>
- Salt, A. (2006). *Ansiklopedi semboller: Neo-spiritüalist yaklaşımlarla ezoterik bilgilerin ışığında*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Sevim, K. (2024). Gözün sembolik kullanımı ve Türk seramik sanatına yansımaları. *İdil Sanat Dergisi*, 8(64), 1847.
- Uçar, F. (2014). *Görsel iletişim ve grafik tasarım* (7. baskı). İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Üçer, M. (1981). Anadolu folklorunda 'Fadime Ana'. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 1975, (s. 149). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Young, K. (2003). *Beden folkloru* (S. Cengiz, Çev.). In H. İlhan (Ed.), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* (s. 412). Milli Folklor Yayınları. https://www.academia.edu/42093824/%C3%87EV%C4%B0R%C4%B0_Young_Beden_folkloru